АЛГОРИТМ ДІЙ
працівника закладу освіти при виявленні випадку жорстокого поводження з дитиною

(С. БУРОВ)

Школа є не лише місцем де навчаються діти. У ній дитина проводить тривалий проміжок часу свого життя. Тут з дітьми працюють кваліфіковані працівники - педагоги, соціальні педагоги, психологи, медичні працівники. Ці спеціалісти гарно знають психологію дитини, педагогічні методи, володіють прийомами роботи з дітьми. Школа не тільки покликана навчити маленьких і молодих громадян необхідним у житті знанням, вмінням та навичкам. Вона здатна зробити справжнє відкриття - відкриття цікавої, яскравої, талановитої особистості, здійснює виховання високоморальної людини, захищає гідність дитини, але як це не прикро, процес буває й зворотнім.

Цей розділ присвячений зменшенню ризику такого зворотного процесу, забезпеченню школі справжнього місця підтримки і порятунку дитини.

У цій частині наводяться рекомендації працівникам закладів освіти всіх типів щодо можливих дій у випадках, коли виявлено факти жорстокого поводження з дитиною. Рекомендації визначають окремі варіанти дій. але ці варіанти можуть застосовуватись й у сукупності.

Пропоновані рекомендації розроблені на основі законодавства України та практичного досвіду.

За виконання законодавства відповідає адміністрація закладу освіти. Тому збоку адміністрації має бути розроблений внутрішній механізм взаємодії учасників навчально-виховного процесу щодо попередження та виявлення випадків жорстокого поводження з дітьми, попередження загрози його вчинення, та реагування, якщо такі випадки мали місце.

У разі необхідності, адміністрація закладу може залучити до справи соціального педагога, психолога, медичного працівника. При цьому, адміністрація відповідає за нерозголошення конфіденційної інформації щодо дитини, яка зазнала жорстокого поводження.

Ні за яких умов не треба замовчувати виявлені Вами факти жорстокого поводження з дитиною або реальної загрози його вчиненню. Це не лише питання моральності поведінки. По-перше, нехтування проблемою призводить до погіршення ситуації та може мати набагато гірші наслідки; по-друге, заклад освіти несе відповідальність за виконання норм законодавства; по-третє, маючи відповідальність, адміністрація закладу освіти може притягнути працівників до дисциплінарної відповідальності.

Ми мусимо виховувати маленьку людину, передаючи їй ті межі, в яких живемо самі, навчаючи правилам, які необхідні для виживання людства. Але ми, дорослі, відповідальні за збереження особистої свободи і людської гідності кожної дитини, загалом усього, що маємо природньо самі. Хоча б тому, що непорушність цих цінностей є теж головними умовами, правилами для виживання, існування такого феномену, як людина.

Рекомендації

У випадках, коли Ви маєте підозри жорстокого поводження з дитиною або є реальна загроза його вчинення (удома, з боку однолітків, з боку інших працівників навчального закладу або інших осіб):

Варіанти дій:

Варіант І: Повідомте про це в усній чи письмовій формі адміністрацію навчального закладу.

Варіант **ІІ:** Ви можете самостійно письмово повідомити про це територіальний підрозділ служби у справах дітей за місцем проживання дитини.

Варіант **ІІІ:** Ви можете самостійно повідомити про виявлений факт жорстокого поводження кримінальну міліцію у справах дітей або будь-якого працівника органів внутрішніх справ.

У випадках, коли до Вас звернулась дитина з усною скаргою щодо жорстокого поводження з нею:

Варіант І: Оформіть звернення дитини у письмовій формі та передайте його до адміністрації навчального закладу.

Варіант ІІ: Оформіть звернення дитини у письмовій формі та передайте його до територіального підрозділу служби у справах дітей.

Варіант ІІІ: Оформіть звернення дитини у письмовій формі та передайте його до органів внутрішніх справ.

Варіант IV: Повідомте про це в усній чи письмовій формі від свого імені вказані (перераховані) органи.

У випадках, коли Ви стали свідком жорстокого поводження з дитиною: Якомога швидше повідомте про цей факт міліцію в усній чи письмовій формі. Одночасно можете повідомити територіальний підрозділ служби у справах дітей, адміністрацію закладу.

Яким чином відбувається документування Вашого звернення чи повідомлення, або звернення дитини.

Уразі звернення або повідомлення до адміністрації закладу: Якщо звернення (повідомлення) усне, то адміністрація закладу зобов'язана оформити це повідомлення письмово із зазначенням, від кого та коли (дата, час) отримано повідомлення. Вона також зобов'язана терміново (протягом однієї доби) передати цей документ до територіального підрозділу Служби у справах дітей за місцем проживання дитини.

Служба у справах дітей має належним чином зареєструвати це повідомлення відповідно до законодавства України.

Уразі звернення або повідомлення до територіального підрозділу Служби у справах дітей:

Ваше звернення має бути оформлене належним чином відповідно до вимог Закону України «Про звернення громадян». Зокрема стаття 5 цього закону передбачає наступні вимоги до звернення: «...У зверненні має бути зазначено прізвище, ім'я, по батькові, місце проживання громадянина, викладено суть порушеного питання, зауваження, пропозиції, заяви чи скарги, прохання чи вимоги. ... Письмове звернення повинно бути підписано заявником (заявниками) із зазначенням дати».

Закон України «Про звернення громадян» допускає й усну форму звернення. При цьому посадова особа, яка приймає усне звернення повинна вчинити ті самі дії, що й у разі письмового звернення. Однак, письмова форма звернення зменшує ризик імовірного недбалого ставлення з боку посадової особи.

У *разі звернення або повідомлення до органу внутрішніх справ:*

Повідомити можна в письмовій чи усній формі, включаючи спосіб повідомлення телефоном.

У разі усного звернення або телефонного повідомлення працівником органів внутрішніх справ складається протокол цього звернення чи повідомлення.

Письмове звернення органи внутрішніх справ реєструють належним чином, відповідно до законодавства України.

Чого не треба робити:

Не слід намагатися самотужки вирішити проблему. Це може призвести до порушення законодавства та бути небезпечним для Вас особисто. Наприклад, не варто самостійно приймати рішення щодо відвідування сім'ї, де за вашою підозрою жорстоко поводяться з дитиною.

Ваші дії припиняються у той час, коли звернення або повідомлення було передано до компетентних органів.

Що далі...

Далі справа є компетенцією установ, організацій і посадових осіб до яких було передано звернення чи повідомлення. Але, звичайно, що Вас будуть турбувати результати розгляду звернення чи повідомлення (складеного Вами особисто або за зверненням дитини).

Порядок дії відповідних служб та посадових осіб, до яких було передано звернення або повідомлення з приводу жорстокого поводження з дитиною або реальної загрози його вчинення та механізми взаємодії, визначаються законодавством України.

Законодавство передбачає інформування заявника (особи, яка здійснила повідомлення або звернення).

Також, у самому зверненні (повідомленні) може бути зазначено, що заявник бажає бути поінформованим про подальший перебіг справи, бути присутнім під час розгляду звернення.

АЛГОРИТМ ДІЙ
працівника навчально-виховного закладу для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, прийомного батька (батька-вихователя) прийомної сім'ї або дитячого будинку сімейного типу при виявленні випадку жорстокого поводження з дитиною

Застосовуючи названі вище індикатори насильства, потрібно впевнитися, що дитина зазнала жорстокого поводження або існують реальні підозри такого поводження. У своїх подальших діях дорослі, які працюють із дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківської опіки, повинні керуватися принципом дотримання інтересів дитини, навіть якщо це суперечить принципам професійної колегіальності.

Випадки жорстокого поводження щодо дитини або його реальної загрози, якщо мова йде про прийомну сім'ю або дитячий будинок сімейного типу, повинні обов'язково розглядатися на засіданнях постійно діючих комісій із питань координації дій щодо попередження насильства у сім'ї. До речі, виявлення фактів жорстокого поводження з дитиною або його реальної загрози у таких сім'ях здійснюються за стандартною процедурою, однак через обов'язковість соціального супроводу таких сімей соціальні працівники повинні вести постійний нагляд за поводженням з дітьми та надавати батькам і вихованцям необхідну методологічну та психологічну допомогу щодо попередження жорстокого поводження.

Інша ситуація в закладах інтернатного типу. У них схема дій повинна бути такою.

Представники адміністрацій інтернатного закладу

1. При отриманні звернення (повідомлення) про факти жорстокого поводження з дитиною або його реальної загрози адміністрація закладу зобов'язана негайно (протягом доби) письмово повідомити про це місцеву Службу у справах дітей, а у разі наявності ознак кримінального злочину - органи внутрішніх справ (кримінальну міліцію у справах дітей).

2. Направити дитину для обстеження стану її здоров'я до медичного пункту закладу, а у разі необхідності - до відповідного закладу охорони здоров'я з метою надання медичної допомоги і документування фактів жорстокого поводження. За необхідності потрібно терміново забезпечити дитині надання невідкладної медичної допомоги (викликати швидку допомогу).

3. Направити дитину для обстеження її психологічного стану до психолога закладу з метою надання первинної допомоги, з'ясування обставин ситуації і документування фактів жорстокого поводження. За необхідності потрібно терміново організувати для дитини невідкладну психологічну допомогу, залучити психолога з місцевого центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді.

4. Провести службове розслідування. Якщо дитина зазнала жорстокого поводження з боку працівників закладу - притягнути до дисциплінарної відповідальності винних і обов'язково повідомити про це місцеву службу у справах дітей.

5. Забезпечити доступ до закладу і до необхідної інформації представників служби у справах дітей, центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, кримінальної міліції у справах дітей тощо.

6. Створити умови для проведення заходів психологічної реабілітації жертви і кривдника, особливо, якщо останнім виступає інший вихованець закладу.

7. Дотримуватися принципу конфіденційності щодо дитини-жертви особливо у межах закладу.

8. У разі необхідності вирішують разом з представниками органів опіки і піклування питання тимчасового або остаточного вилучення дитини-жертви або дитини-кривдника з закладу.

9. Організувати постійну просвітницьку роботу зі співробітниками і вихованцями щодо недопустимості жорстокого поводження з дітьми і методик ненасильницького виховання.

10. Організувати регулярний перегляд існуючих у закладі методик покарань і нагород щодо недопущення жорстокого поводження з дітьми.

11. Організувати широке інформування вихованців щодо номеру «телефону довіри» 8 800 500 21 80.

Вихователі і вчителі інтернатного закладу

1. За наявності підозр щодо вчинення жорстокого поводження з дитиною або загрози такого поводження повинні звернутися за консультацією до психолога і медичного працівника закладу для перевірки реальності підозр.

2. За наявності реальних підозр, фактів або звернення вихованця щодо жорстокого поводження з дитиною або загрози такого поводження негайно (протягом доби) повинні письмово повідомити про це адміністрацію закладу та місцеву службу у справах дітей, а у разі наявності ознак кримінального злочину - органи внутрішніх справ (кримінальну міліцію у справах дітей).

3. Забезпечити дитині психологічну підтримку.

4. За необхідності потрібно терміново організувати для дитини невідкладну медичну допомогу (викликати швидку допомогу) та / або психологічну допомогу.

5. Разом із психологом та соціальним працівником закладу та / або психологом центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді розробити і провести програму психологічної реабілітації жертви та кривдника, якщо останнім виступає інший вихованець.

6. Залучати вихованців до розробки системи покарань та нагород. Інформувати про номер «телефону довіри» 8 800 500 21 80.

7. Вести просвітницькі заходи серед вихованців щодо недопущення жорстокого поводження з дітьми і процедур самозахисту від нього. Залучати фахівців до такої діяльності.

Медичний працівник інтернатного закладу (аналогічно до дій будь-якого медичного працівника)

1. За наявності підозр, фактів або звернень щодо жорстокого поводження з дитиною або загрози такого поводження проводить ретельний огляд дитини і робить висновок про можливість того, що дитина зазнала жорстокого поводження (насильства).

2. Результати огляду і висновки документуються.

3. У разі необхідності дитині слід надати термінову медичну допомогу або направити її до відповідного медичного закладу.

4. Якщо мають місце реальні підозри, що дитина зазнала жорстокого поводження необхідно негайно (протягом доби) письмово повідомити про це адміністрацію закладу та місцеву службу у справах дітей, а у разі наявності ознак кримінального злочину - органи внутрішніх справ (кримінальну міліцію у справах дітей).

Психолог інтернатного закладу

1. За наявності підозр, фактів або звернень щодо жорстокого поводження з дитиною або загрози такого поводження проводить ретельне обстеження дитини і аналіз ситуації та робить висновок про можливість того, що дитина зазнала жорстокого поводження (насильства).

2. Результати огляду і висновки документуються.

3. У разі необхідності дитині слід надати термінову психологічну допомогу або направити її до відповідного медичного закладу.

4. Якщо мають місце реальні підозри, що дитина зазнала жорстокого поводження необхідно негайно (протягом доби) письмово повідомити про це адміністрацію закладу та місцеву службу у справах дітей, а у разі наявності ознак кримінального злочину - органи внутрішніх справ (кримінальну міліцію у справах дітей).

5. Якщо виникла необхідність розслідування обставин справи кримінальною міліцією у справах неповнолітніх, необхідно надавати психологічну підтримку дитині-жертві та дитині-кривднику.

6. Оцінити можливість проведення реабілітаційних заходів щодо дитини-кривдника у межах закладу.

7. Разом із вихователем та соціальним працівником закладу та / або психологом центру соціальних служб для сім'ї та молоді розробити і провести програму психологічної реабілітації жертви та кривдника, якщо останнім виступає інший вихованець.

8. Брати участь у розробці системи покарань та нагород у закладі.

9. Розробляти та впроваджувати індивідуальні плани соціально-психологічної реабілітації вихованців, які зазнали насильства у сім'ї.

Соціальний працівник інтернатного закладу

1. За наявності підозр щодо вчинення жорстокого поводження з дитиною або загрози такого поводження звернутися за консультацією до психолога і медичного працівника закладу для перевірки реальності підозр.

2. За наявності реальних підозр, фактів або звернення вихованця щодо жорстокого пово-

дження з дитиною або загрози такого поводження негайно (протягом доби) письмово повідомити про це адміністрацію закладу та місцеву службу у справах дітей, а у разі наявності ознак кримінального злочину - органи внутрішніх справ (кримінальну міліцію у справах діт.)

3. Оцінити можливість проведення реабілітаційних заходів щодо дитини-кривдника у межах закладу.

4. Разом з психологом закладу та вихователем та / або психологом центру соціальних служб для сім'ї та молоді розробити і провести програму психологічної реабілітації жертви та кривдника, якщо останнім виступає інший вихованець.

Інші працівники інтернатного закладу

1. За наявності підозр щодо вчинення жорстокого поводження з дитиною або загрози такого поводження звернутися за консультацією до психолога і медичного працівника закладу для перевірки реальності підозр.

2. За наявності реальних підозр, фактів або звернення вихованця щодо жорстокого поводження з дитиною або загрози такого поводження негайно (протягом доби) письмово повідомити про це адміністрацію закладу та місцеву службу у справах дітей, а у разі наявності ознак кримінального злочину - органи внутрішніх справ (кримінальну міліцію у справах дітей).

Служби у справах дітей

1. Проводять аналіз ситуації за надходженням інформації про підозру вчинення жорстокого поводження з дитиною або загрози такого поводження.

2. За необхідності залучають кримінальну міліцію у справах дітей для розслідування обставин справи та / або звертаються до суду.

3. Оцінюють можливість перебування дитини-жертви та / або дитини-кривдника у закладі і за необхідністю вилучають таких дітей.

4. Надають допомогу інтернату в організації психологічно-соціальної реабілітації дитини або організують це самі, якщо в інтернаті таку роботу вести неможливо (через центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді або притулок для неповнолітніх та центр соціально-психологічної реабілітації неповнолітніх).

5. Вживають за необхідності дисциплінарні заходи щодо осіб, які скоюють насильство щодо дітей.

6. Заохочують адміністрації інтернатних закладів звертатися до служби у справах дітей та центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді для вирішення проблеми застосування жорстокого поводження щодо дітей.

Центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді

1. Спеціалісти центру надають протягом доби службам у справах дітей інформацію про виявлені повідомлення та факти щодо жорстокого поводження з дитиною або загрози такого поводження.

2. Надають інтернатним закладам інформаційну, методичну і за необхідності практичну допомогу у галузі просвіти о недопущення жорстокого поводження з дітьми, методів виховання без насильства, соціально-психологічної реабілітації дітей та розробки індивідуальних планів роботи по кожній дитині, яка потребує реабілітації.

Кримінальна міліція у справах дітей

1. Надають протягом доби службам у справах дітей інформацію про виявлені повідомлення та факти щодо жорстокого поводження з дитиною або загрози такого поводження.

2. За необхідності проводять розслідування обставин справи.

3. За необхідності ініціюють притягнення до відповідальності співробітників інтернатів, які винні у вживанні жорстокого поводження щодо дітей.

4. За необхідності передають справу до суду.

5. Беруть участь у профілактичних заходах щодо дітей-кривдників.

Додаток

Практичні рекомендації взято з російського посібника «Психологічний супровід осіб, які зазнали насильства в сім'ї. Науково-методичний посібник / За ред. д. псих, н., проф. Ю.П. Платонова. - СПб.: Санкт-Петербурзький державний інститут психології та соціальної роботи.

Карта первинного знайомства з дитиною, що постраждала від насильства

Дата _____

Суть звернення в установу _____

Причина звернення _____

П.І.Б. того, хто допровадив _____

П.І.Б. того, хто підписав направлення _____

1. П.І.Б._____
2. Дата народження_____ Вік_____
3. Адреса прописки _____
4. Фактичне місце проживання_____ тел._____
5. Місце навчання_____ освіта_____
6. Відвідування навчального закладу на цей момент_____ причина_____
7. Стосунки із правоохоронними органами (облік в ВЗЗН, звернення до міліції, судимість) _____
8. Утечі з дому період _____
9. Організація свого дозвілля _____
10. Зовнішній вигляд _____
11. Шкідливі звички (алкоголь, паління, наркотики та ін.), захворювання _____
12. Проблеми (з точки зору дитини) _____
13. Бажання (у чому вбачає нашу допомогу) _____
14. Родина (склад, вік): _____
15. Мати _____ Батько:_____
16. Матеріальний стан родини _____
17. Вживання родичами алкоголю або наркотиків, захворювання _____
18. Проблеми родини (з точки зору батьків) _____
19. Висновок соціального педагога _____
20. Дата початку роботи з дитиною _____
21. Закінчення роботи _____
22. Місце подальшого перебування_____

Підпис

Схема спостереження за поведінкою дитини, що постраждала від насильства

П.І.Б. дитини
Заповнив: батько, психолог, педагог
Дата заповнення_____

Підкресліть порушення поведінки дитини, що часто спостерігаються, додайте не зазначені в переліку.

Характер порушень поведінки	У чому конкретно виявлялося таке порушення поведінки
Агресивність	ламає іграшки або споруди; дитина свариться з однолітками
Негативізм	робить усе навпаки; відмовляється навіть від цікавої гри; часто вживає слова «не хочу» або «не буду» тощо.
Демонстративність	відволікається на заняттях, перекривляє рухи дорослих і однолітків, прагне звернути на себе увагу на шкоду організації занять; роблячи все навпаки, спостерігає за реакцією оточуючих і т.д.
Емоційна відгородженість	важко включається в колективну гру; уникає дивитися в обличчя співрозмовникові; коли всі діти разом, прагне усамітнитися; дитина зайнята своєю справою і не помічає оточуючих
«Псевдоглухота»	не виконує прохання, хоча чує і розуміє зміст вимоги
Запальність	кидає іграшки, може нагрубити дорослим, скривдити однолітків
Уразливість (емоційна нестійкість)	болісно реагує на зауваження; ображається, якщо програє у грі; незадоволений вираз обличчя
Конфліктність	дитина сама провокує конфлікт; не враховує бажань та інтересів однолітків у спільній діяльності тощо
Нерішучість	відмовляється від провідних ролей в іграх; уникає ситуації усного опитування на занятті; не відповідає, хоча знає відповідь
«Пустотливість»	реагує сміхом на зауваження дорослого: пустує; передражнює; похвала або осуд не викликають значної зміни у поведінці дитини
Страхи	страх пилососа; страх собаки; страх нових людей у новій ситуації; страх залишатися наодинці; страх темряви; страх від поривів вітру тощо
Тривога	несконцентрований, відсторонений погляд; дитина не може пояснити причини поведінки уникнення, знена-цька здригається, проявляє невмотивовану боязкість, обережність; спить разом з батьками

Скутість	дитина скута у рухах, "повільна" у новій ситуації
Загальмованість	не знає, чим зайнятися; бездіяльно дивиться навколо; говорить занадто тихо; темп дій уповільнений; під час виконанні дій за сигналом запізнюється та ін.
Егоцентричність	вважає, що всі іграшки, всі цукерки виключно для неї; прагне нав'язати свою гру дітям
Уникання розумових зусиль	не дивиться "мультики"; швидко стомлюється від доступного для віку розумового завдання
Дефіцит уваги	Не концентрує увагу на занятті; доводиться повторювати завдання по декілька разів; перепитує умови виконання завдання
Рухове розгальмування (гіперактивність)	поспішно планує власні дії; встає на першій половині заняття, коли інші діти ще сидять; темп дій прискорений; кількість дій надмірна (багато зайвих рухів та ін.); швидко збуджується і повільно заспокоюється
Мовне розгальмування	говорить занадто голосно, темп мови прискорений; переговорюється на занятті, незважаючи на зауваження дорослого та ін.
Нерозуміння складних словесних інструкцій	плутає або пропускає послідовність дій за словесною інструкцією дорослого
Нерозуміння простих словесних інструкцій	орієнтується на наочний зразок поведінки або дій дорослого, а не на пояснення завдання
Знижена працездатність (розумова)	швидко стомлюється від завдання, яке потребує розумової активності тощо
Знижена працездатність (фізична)	швидко стомлюється на прогулянці; втомлюється від фізичного навантаження, знижує працездатність на початку заняття; вимагає варіювання складності завдання, що не потребує розумових зусиль і т. ін.

Програма інтерв'ю з травмованою дитиною

Деякі факти про дітей, що постраждали від насильства

- Дво-трирічні діти можуть розповісти про події, що відбуваються, точно згадати й описати події, що відбулися з ними
- Діти, старші 3-х років змогли дати в суді адекватні показання.
- Діти будь-якого віку можуть повідомити все, що вони знають, якщо задавати їм правильні запитання у відповідній формі.

Принципи проведення інтерв'ю з дітьми, що постраждали від насильства

1. Ми не «допитуємо» дітей.
2. Діти й дорослі не говорять однією мовою.
3. Суперечливість у показаннях дітей нормальна.
4. Маленькі діти використовують слова в прямому значенні.
5. Доросле використання мови не означає неодмінно наявність дорослих когнітивних і лінгвістичних умінь.
6. Маленьким дітям дуже важко стежити одночасно за двома або більше думками.
7. Діти не завжди можуть повідомити, що вони не розуміють питання.
8. Реакція дітей на питання не є неодмінно відповіддю, якщо відповідь не містить необхідну інформацію.
9. Діти не здатні давати «дорослі» пояснення особистих переживання.

Фази дослідницького інтерв'ю

1. Знайомство.

Відрекомендуватися: «Мене звати.... *Я* працюю

- Я можу задати деякі питання двічі (якщо я не зрозумію)
- Говори мені, якщо ти не зрозумів(ла) питання...
- Скажи мені, якщо ти не знаєш відповіді
- Скажи мені, якщо ти не впевнений у відповіді...
- Виправ мене, якщо я неправильно зрозумів(ла) тебе...

2. Дослідження здатності дитини розуміти дорослого.

Розуміння:

- часу *(Скажи мені, який сьогодні день тижня, місяць; пори року);*
- кольору;
- більше, ніж; менше, ніж...;
- сухий - мокрий, твердий - м'який, до - після;
- нагорі - унизу, усередині - за межами, спереду - позаду;
- *Доторкнися до свого носа...*
- *Назви частини свого тіла...*

3. Бесіда на головну тему.

Ознайомте дитину з темою сьогоднішньої розмови, уникаючи по можливості таких суггестивних слів як: «важкий», «страшний», «насильство» і т.д.

4. Послідовність бесіди.

Домашнє життя дитини:

- Як тебе звати, скільки тобі років, коли в тебе день народження?
- Де ти живеш?
- Хто живе разом із тобою? Школа і друзі:
- У якій школі ти навчаєшся?
- Як звати твою вчительку?
- Що тобі в школі подобається найбільше?
- Чи є в тебе найкращий друг?

5. Вільна розповідь дитини про насильство.

Підбадьорюйте дитину вільно розповідати про те, що трапилося, використовуючи коментарі з відкритим фіналом, такі як: *«І тоді...», «Розкажи мені про це більше...».* Можна використовувати також звернення: *«Твоя мами розповіла мені, що ти сказав (ла) їй... (або «Я чув(ла), що з тобою щось трапилося...»), розкажи* мені про це».

6. Уточнюючі питання фахівця під час бесіди.

Розглядайте необхідні теми в тому порядку, в якому дитина їх торкається, щоб уникнути зміни теми в ході інтерв'ю. З'ясуєте найбільш важливі терміни та отримайте опис подій; у випадку, якщо вони здаються недостатніми, необхідно з'ясувати: де це трапилося; опис оточення; коли це трапилося, у який час - уранці, вдень, увечері, вночі, у яку пору року

Пам'ятка дітям і підліткам «Як вижити, якщо ви у небезпеці»

До ***нападу:***

Довідайтеся, хто зможе вам допомогти (рідні, близькі, соціальні служби, кризові центри, телефони довіри).

Під час нападу:

Обороняйтеся і захищайте себе.

Кличте на допомогу якнайгучніше (кричіть «Пожежа»).

Постарайтеся викликати міліцію.

Після нападу:

Негайно зверніться до травматологічного пункту. Навіть якщо зараз вам здається, що ви цього не потребуєте, медогляд допоможе вам зібрати необхідні докази для можливого судового розгляду. Правоохоронні органи зобов'язані призначити експертизу. Якщо міліція відмовляється направити вас до медичного експерта, зверніться до травмпункту або в поліклініку. Відповідно до ст. 20 Основ законодавства РФ «Про охорону здоров'я громадян» громадяни мають право на медичну експертизу. Крім того, якщо ненадання допомоги лікарем стало причиною нанесення середньої або тяжкої шкоди здоров'ю особи, що звернулася по допомогу, він несе карну відповідальність згідно з ст.124 УКРФ[1].

Простежте, аби лікар записав усю інформацію до медичної карти.

Зберігайте порваний одяг і зламані речі.

Розкажіть про все людям, яким ви довіряєте. Подзвоніть до кризового центру.

Якщо це трапиться знову, це може бути ще небезпечніше. Пам'ятайте - 70-80 % усіх убивств відбувається в родинах. Зверніться по допомогу негайно.

Що робити після прибуття міліції:

Зберігайте спокій.

Вимагайте, аби у вас прийняли заяву. Якщо працівники міліції відмовляться зробити **це,** вимагайте зустрічі з керівництвом.

Запишіть номер реєстрації заяви.

Покажіть міліціонерам тілесні ушкодження та нанесені збитки.

Якщо є можливість, скористайтеся фотоапаратом. Сфотографуйте тілесні ушкодження і завдану шкоду у будинку.

Розповідайте працівникам міліції про інші випадки застосування насильства порушником.

Розповідайте міліції про свідків. Бажано вказати їх імена, прізвища, адреси.

Анкета експертного опитування фахівців, які працюють з дітьми - жертвами насильства

Шановні колеги! Наразі ми проводимо дослідження, яке має за мету вивчити проблеми сексуального насильства над дітьми. Ваші знання та досвід у цій галузі нададуть нам суттєву підтримку в нашій роботі. Просимо відповісти на такі запитання. Отримана інформація конфіденційна і буде використана у наукових цілях.

1. Як часто Ви стикаєтесь із сексуальним насильством над дітьми?
2. За якими ознаками Ви визначаєте здійснене сексуальне насильство?
3. Які, на вашу думку, розпізнавальні риси поведінки дітей, що стали жертвами насильства?
4. Як Ви вважаєте, хто найчастіше здійснює насильство?
5. Як Ви вважаєте, який вплив надалі справляє скоєне сексуальне насильство на дітей?
6. Перерахуйте, будь ласка, методи, які Ви використовуєте під час роботи з цими дітьми.
7. Наскільки ефективна, на Вашу думку, проведена з дітьми робота?
8. Чи проводите Ви роботу із гвалтівниками?
9. Назвіть, будь ласка, критерії підвищення ефективності роботи з дітьми, що постраждали від насильства.

Дякуємо за участь у дослідженні!

Рекомендації щодо роботи з групами для попередження насильства

Що робити, якщо дитина повідомляє про насильство над нею?
Пам'ятка для шкільного персоналу

(Спеціальний комітет з насильства над дітьми Канади)

Якщо дитина розповідає вам про насильство:

1. Поставтеся до дитини серйозно.
2. Спробуйте зберігати спокій.
3. Заспокойте та підтримайте дитину словами:
- «Добре, що ти мені сказала. Ти правильно зробила»;
- «Ти в цьому не винна»;
-- «Не ти одна потрапила в таку ситуацію, це трапляється також і з іншими дітьми»;
- «Мені треба сказати декому (соціальному працівникові та поліцейському офіцеру) про те, що це трапилося. Вони захочуть задати тобі кілька запитань. Вони допоможуть зробити так, щоб ти почувала себе у безпеці» (Пам'ятайте, Ви можете показати дитині, що ви розумієте її почуття з цього приводу, але ви не повинні залишати дитині вибору.) Скажіть дитині: «Бувають такі секрети, які не можна зберігати, якщо тобі зробили погано».

4. Не думайте, що дитина обов'язково ненавидить свого кривдника або гнівається на нього (він може виявитися членом родини, батьком або опікуном).

5. Терпляче відповідайте на питання та розвіюйте тривоги дитини.

6. Стежте за тим, аби не давати обіцянок, які ви не зможете виконати (наприклад: «Твоя мама не засмутиться» або «З тим, хто тебе скривдив, нічого не зроблять»).

Якщо дитина говорить про це в класі:

Покажіть, що ви прийняли це до відома, наприклад:

«Це дуже серйозно. Давай ми з тобою поговоримо про це пізніше», і змініть тему.

Організуйте якнайшвидше розмову з дитиною наодинці (наприклад, на найближчій перерві, під час перерви на обід). *Процедура повідомлення:* Процедури варіюють у різних установах і в різних законодавствах.

Ознайомтеся із правилами вашої школи і дійте відповідно. Деякі кроки можуть частково відрізнятися від запропонованих тут.

1. Повідомте директора про те, що дитина розповіла вам про насильство (залиште дитину із секретарем або з іншим працівником школи, але не залишайте дитину саму).

2. Повідомте владу самі, якщо директора або його заступника немає на місці.

3. Уточніть конфесію (релігійну приналежність) дитини, якщо у вашому районі діє більш ніж одна організація з захисту дітей (ОЗД), з якою можна зв'язатися.

4. Простежте щоб працівників ОЗД поінформували про те, скільки часу вони мають у своєму розпорядженні, щоб вони могли розрахувати свої дії.

5. Зачекайте з повідомленням батьків доти, доки директор і співробітники поліції або ОЗД не визначать найкращий час і спосіб, щоб це зробити.

6. Плануйте подальші дії разом зі співробітниками поліції або ОЗД. З'ясуєте, чи збираються вони приїхати до школи або додому до дитини й коли саме, чи вони обмежаться тільки консультуванням.

7. Повідомте поліції або ОЗД всю інформацію, що стосується дитини та її родини, яка може допомогти при плануванні подальших дій.

8. Залишайтеся з дитиною, поки співробітники поліції або ОЗД не прийдуть до школи, розуміючи, що дитині необхідна підтримка.

9. Запитайте дитину, чи не бажає вона, щоб разом з нею залишився хтось із дорослих для підтримки при розмові з поліцією або ОЗД. Скажіть дитині про те, з ким вона може залишитися. Поважайте бажання дитини. Дитина може захотіти, а може й не захотіти, щоб з нею був хто-небудь дорослий.

10. Проконсультуйтеся з поліцією та ОЗД перед тим, як відпустити дитину додому на обід або після школи, якщо їх представники ще не поговорили з дитиною.

11. Обговоріть зі співробітниками ОЗД або поліції, якою інформацією ви можете поділитися з дитиною та її батьками, якщо вони ще не опитали дитину.

12. Якщо дитина повідомила, що її кривдник - інший учень, уживайте тих самих заходів. Спочатку проконсультуйтеся з поліцією або ОЗД, перш ніж поговорити з цим учнем або з його батьками. Тільки поліція або ОЗД може спілкуватися з тим, кого обвинуватила дитина.

Після розкриття:

1. Поговоріть з колегою або з кимось іншим, кому ви довіряєте, про свої почуття. Такі випадки завжди важко переживати, а Вам теж потрібна підтримка.

2. Довідайтеся, чи зможете ви одержати інформацію про стан розслідування, про вжиті заходи тощо, і якщо зможете, то як.

3. Підтримуйте зв'язок з дитиною, якій необхідна постійна підтримка (наприклад, скажіть їй: «Якщо захочеш поговорити, я у твоєму розпорядженні»),

4. Поважайте право дитини на усамітнення, не викриваючи її іншим шкільним працівникам та учням. Не відкладайте повідомлення. Пам'ятайте, якщо ви підозрюєте, що дитина стала жертвою будь-якого насильства, ви відповідальні перед законом і повинні сповістити про це владі.

Порадник для вчителя з підтримки дитини в класі після розкриття випадку насильства

(Спеціальний комітет з насильства над дітьми Канади)

Як учитель, ви можете спостерігати, що дитина починає виявляти агресивну або деструктивну поведінку в класі, їдальні або на шкільному подвір'ї, що може бути прямим результатом вчиненого над нею насильства.

У класі дитина може бути надмірно послужливою, не здатною зосередити увагу й зазнавати труднощів у спілкуванні з однолітками. Реакція деяких дітей може бути внутрішньою, вони переживають усе в собі, і їм може бути необхідна допомога, щоб вони змогли розповісти про свої почуття, довірити їх іншим. їх довіру підірвано, і їм необхідно заново вчитися довіряти людям.

На додачу до моделювання ненасильницької поведінки й створення середовища, безпечного й дружнього для дітей, педагог відіграє подвійну роль у забезпеченні безперервності реакції на розкриття випадків сексуального насильства над дитиною, будучи зобов'язаною особою, що повідомляє про насильство, а також педагогом, що сприяє профілактиці.

Однак роль педагога не закінчується після розкриття випадку насильства. Педагог може і повинен відігравати істотну роль як учасник команди реагування (поліція - організація з захисту дітей (ОЗД) - батьки - соціальні працівники - органи охорони здоров'я - шкільна адміністрація), що допомагає дітям відновлюватися після сексуального насильства. Те, що відбувається у класі, може мати дуже велике значення для тих учнів, які зазнали сексуального насильства.

Важливо пам'ятати, що діти можуть відновитися й відновлюються після сексуального насильства і що педагоги можуть, і навіть зобов'язані чітко переконати дитину, що «життя триває», звертаючись до наступних проблем:

- захист від повторного насильства;
- захист від ганьби;
- нормалізація середовища.

Надаючи підтримку дитині, що стала жертвою сексуального насильства, ви можете уявити собі інші ситуації, з якими ви добре впоралися (наприклад, смерть у родині, важка хвороба дитини, сепарація або розлучення батьків дитини), і перенесіть у цю ситуацію необхідні навички та мову.

Наприклад, якщо у дитини вкрали велосипед, їй допомагають зрозуміти, що у неї щось відібрали. Аналогічно, якщо дитина стала жертвою сексуального насильства, це значить, що її позбавили можливості самій відчути свою власну сексуальність. Таких дітей треба заспокоїти та виявити до них розуміння. Ви не будете уникати розмови про вкрадений велосипед, якщо дитина хоче про це поговорити, те ж саме ви повинні зробити й у ситуаціях, що стосуються сексуального насильства.

Ви можете допомогти дитині, забезпечуючи наступне:

- *Нормальність:* підтримуйте нормальний статус дитини в класі.
- *Інтимність:* виражайте у доречний спосіб. Не вирішуйте за дитину, що вона хоче і чого не хоче. Запитуйте! Це допоможе вам виявляти тепле ставлення на рівні, комфортному для дитини.
- *Тепле ставлення:* використовуйте нормальні вияви теплого ставлення; нехай у вашому голосі відчувається тепло.
- *Схвалення:* кивніть, підморгніть дитині, поставте якусь позначку на її роботі, — що завгодно, аби підкреслити значущість дитини, почуття її цінності, прийняття.
- *Сталість і передбачуваність:* життя дитини поза класом може стати хаотичним. Клас може бути єдиним місцем, де дитина буде почувати себе нормально. Чітко визначайте ваші вимоги та очікування.
- *Почуття приналежності та включеності:* демонструйте роботу дитини, втягуйте дитину в дискусію тощо.
- *Структура:* спочатку дитина може хотіти, щоб їй говорили, що вона повинна робити і як реагувати, поки вона не зможе мобілізувати власні ресурси. Структура стане її безпекою.
- *Безпека й конфіденційність:* підтримуйте звичний спосіб життя. Не обговорюйте дета-

лі того, що трапилося з дитиною, будь з ким. Шукайте надійну підтримку для себе. Переживання дитини не призначені для персоналу.

- *Поведінкові обмеження:* деструктивна й антисоціальна поведінка повинна твердо й постійно засуджувати.
- *Заохочення і стимуляція:* доступність корисного матеріалу для читання і художня творчість (наприклад, малювання) - це можливості для дитини висловити свої почуття.

Що ви можете сказати:

Діти, які стали жертвами насильства, можуть «відреагувати» свої почуття під час кризи (або під час кризи фази розкриття насильства, або з наближенням суду). Наступні твердження можуть допомогти їм краще зрозуміти свою поведінку:

- «Деякі діти так поводяться (назвіть характер поведінки), коли вони почувають себе... (назвіть, як дитина може почувати себе, наприклад, сумно, самотньо)».
- «Діти, які стикаються з такою проблемою, іноді... (назвіть поведінку)».
- «Коли це (назвіть поведінку) відбувається, у дітей звичайно буває дуже багато турбот».
- «Ти не будеш так себе почувати завжди. Ллє тобі може знадобитися допомога, підтримка, щоб подолати це сьогодні».

Ці зауваження можуть допомогти зменшити ізоляцію дитини:

Показово, що травмовані діти часто негативно реагують на традиційні методи модифікації поведінки. Якщо дитина у вашому класі має труднощі з поведінкою, варто зібрати конференцію (педраду).

Якщо у вашій школі є консультанти або соціальні працівники, нехай вони попрацюють з дитиною. Це може допомогти знизити потребу дитини розповісти іншим дітям («Зі мною все в порядку?». «Я усе ще подобаюся людям?»), а отже, і стати жертвою пліток, глузувань тощо.

Дайте дитині знати, до яких дій ви готові (наприклад, що ви завжди готові з нею поговорити). Помилково переконувати дитину не думати про те, що трапилося, або забути про це. Про це треба говорити відверто. Діти будуть інтерпретувати мовчання як замовчування і, крім того, вирішать, що вони «погані».

Запитайте дитину, з ким ще вона може поговорити про свої почуття. «Я помітив, що останнім часом ти виглядаєш не дуже щасливою. Я за тебе турбуюся. Чи можу я що-небудь зробити, щоб тобі допомогти? Може, ти хочеш ще з кимось поговорити?»

Поясніть дитині вашу роль і роль представників органів, що надають їй підтримку (працівник організації захисту дітей, соціальний працівник, консультант та інші). Діти потребують багатьох безпечних можливостей розрядки своєї тривоги.

Скажіть дитині, яка стали жертвою насильства:

Я тобі вірю.

Мені шкода, що це з тобою трапилося.

Це не твоя провина.

Добре, що ти мені про це сказала.

Я постараюся зробити так, щоб тобі більше не загрожувала небезпека.

Якщо реакція дитини виражається сексуально недоречним способом або дитина здійснює насильство над іншими дітьми, не зволікаючи, проконсультуйтеся з фахівцями у галузі захисту дітей. Шукайте підтримки для себе, якщо необхідно, з боку однолітків, адміністрації, соціальних служб та ін.

Як поводитися у випадку розкриття насильства:

Роль учителя в класі у тих випадках, коли дитина стала жертвою насильства, може бути як дуже необхідною, так і негативною. Усі члени колективу повинні розуміти, який вплив справить на всіх розповідь дитини. У той же час вони повинні усвідомлювати, що дитині в цій ситуації необхідно надати підтримку. Крім того, усі зобов'язані дотримуватися закону та повідомляти про випадки насильства у відповідні органи.

Щоб правильно реагувати на розкриття випадків насильства над дитиною та забезпечити дитині необхідну підтримку, вчитель повинен бути впевненим у правильності своїх вчинків. Тривога з приводу почуттів, реакція на те, що сталося, і почуття відповідальності перед школою і громадськістю - усі ці почуття звичайні. Кожен учитель має досить великий досвід і навички у створенні та підтриманні хвилюючої, стимулюючої, творчої, теплої атмосфери, що характеризується також відчуттям передбачуваності та надійності, у якій діти можуть учитися й розвиватися.

Якщо дитина словами або поведінкою поінформувала свого вчителя про насильство - це значить, що вчитель досягнув успіху в забезпеченні необхідного для дітей середовища. Розмірковувати про це, про ваші власні почуття й про те можливе почуття дискомфорту, що вони у вас викликають, - це краща підготовка до того, щоб упоратися з такою ситуацією. Учителеві може бути нелегко натренувати або підготувати свою реакцію на розповідь дитини, але все-таки йому варто з'ясувати для себе, якими є його власні цінності і страхи перед реакцією на дитину, що стала жертвою сексуального насильства. Краще розуміння наших власних реакцій на цю проблему допоможе нам більш ефективно впоратися із ситуацією.

Пам'ятка для шкільного персоналу

Якщо дитина розповідає вам про насильство:

1. Поставтеся до дитини серйозно.
2. Спробуйте зберігати спокій.
3. Заспокойте та підтримайте дитину словами:

-«Добре, що ти мені сказала. Ти правильно зробила»;

-«Ти в цьому не винна»;

- «Не ти одна потрапила в таку ситуацію, це трапляється також і з іншими дітьми»;

-«Мені треба сказати декому (соціальному працівникові та поліцейському офіцеру) про те, що це трапилося. Вони захочуть задати тобі кілька запитань. Вони допоможуть зробити так, щоб ти почувала себе у безпеці» (Пам'ятайте, Ви можете показати дитині, що ви розумієте її почуття з цього приводу, але ви не повинні залишати дитині вибору.) Скажіть дитині: «Бувають такі секрети, які не можна зберігати, якщо тобі зробили погано».

4. Не думайте, що дитина обов'язково ненавидить свого кривдника або гнівається на нього (він може виявитися членом родини, батьком або опікуном).
5. Терпляче відповідайте на питання та розвіюйте тривоги дитини.
6. Стежте за тим, аби не давати обіцянок, які ви не зможете виконати (наприклад: «Твоя мама не засмутиться» або «З тим, хто тебе скривдив, нічого не зроблять»).

Якщо дитина говорить про це в класі:

Покажіть, що ви прийняли це до відома, наприклад:
«Це дуже серйозно. Давай ми з тобою поговоримо про це пізніше», і змініть тему.
Організуйте якнайшвидше розмову з дитиною наодинці (наприклад, на найближчій перерві, під час перерви на обід). *Процедура повідомлення:* Процедури варіюють у різних установах і в різних законодавствах.
Ознайомтеся із правилами вашої школи і дійте відповідно. Деякі кроки
можуть частково відрізнятися від запропонованих тут.

1. Повідомте директора про те, що дитина розповіла вам про насильство (залиште дитину із секретарем або з іншим працівником школи, але не залишайте дитину саму).
2. Повідомте владу самі, якщо директора або його заступника немає на місці.
3. Уточніть конфесію (релігійну приналежність) дитини, якщо у вашому районі діє більш ніж одна організація з захисту дітей (ОЗД), з якою можна зв'язатися.
4. Простежте щоб працівників ОЗД поінформували про те, скільки часу вони мають у своєму розпорядженні, щоб вони могли розрахувати свої дії.
5. Зачекайте з повідомленням батьків доти, доки директор і співробітники поліції або ОЗД не визначать найкращий час і спосіб, щоб це зробити.
6. Плануйте подальші дії разом зі співробітниками поліції або ОЗД. З'ясуєте, чи збираються вони приїхати до школи або додому до дитини й коли саме, чи вони обмежаться тільки консультуванням.
7. Повідомте поліції або ОЗД всю інформацію, що стосується дитини та її родини, яка може допомогти при плануванні подальших дій.
8. Залишайтеся з дитиною, поки співробітники поліції або ОЗД не приїдуть до школи, розуміючи, що дитині необхідна підтримка.
9. Запитайте дитину, чи не бажає вона, щоб разом з нею залишився хтось із дорослих для підтримки при розмові з поліцією або ОЗД. Скажіть дитині про те, з ким вона може залишитися. Поважайте бажання дитини. Дитина може захотіти, а може й не захотіти, щоб з нею був хто-небудь дорослий.
10. Проконсультуйтеся з поліцією та ОЗД перед тим, як відпустити дитину додому на обід або після школи, якщо їх представники ще не поговорили з дитиною.
11. Обговоріть зі співробітниками ОЗД або поліції, якою інформацією ви можете поділитися з дитиною та її батьками, якщо вони ще не опитали дитину.
12. Якщо дитина повідомила, що її кривдник - інший учень, уживайте тих самих заходів. Спочатку проконсультуйтеся з поліцією або ОЗД, перш ніж поговорити з цим учнем або з його батьками. Тільки поліція або ОЗД може спілкуватися з тим, кого обвинуватила дитина.

Після розкриття:

1. Поговоріть з колегою або з кимось іншим, кому ви довіряєте, про свої почуття. Такі випадки завжди важко переживати, а Вам теж потрібна підтримка.
2. Довідайтеся, чи зможете ви одержати інформацію про стан розслідування, про вжиті заходи тощо, і якщо зможете, то як.
3. Підтримуйте зв'язок з дитиною, якій необхідна постійна підтримка (наприклад, скажіть їй: «Якщо захочеш поговорити, я у твоєму розпорядженні»),
4. Поважайте право дитини на усамітнення, не викриваючи її іншим шкільним працівникам та учням. Не відкладайте повідомлення. Пам'ятайте, якщо ви підозрюєте, що дитина стала жертвою будь-якого насильства, ви відповідальні перед законом і повинні сповістити про це владі.

Порадник для вчителя з підтримки дитини в класі після розкриття випадку насильства

Як учитель, ви можете спостерігати, що дитина починає виявляти агресивну або деструктивну поведінку в класі, їдальні або на шкільному подвір'ї, що може бути прямим результатом вчиненого над нею насильства.

У класі дитина може бути надмірно послужливою, не здатною зосередити увагу й зазнавати труднощів у спілкуванні з однолітками. Реакція деяких дітей може бути внутрішньою, вони переживають усе в собі, і їм може бути необхідна допомога, щоб вони змогли розповісти про свої почуття, довірити їх іншим. їх довіру підірвано, і їм необхідно заново вчитися довіряти людям.

На додачу до моделювання ненасильницької поведінки й створення середовища, безпечного й дружнього для дітей, педагог відіграє подвійну роль у забезпеченні безперервності реакції на розкриття випадків сексуального насильства над дитиною, будучи зобов'язаною особою, що повідомляє про насильство, а також педагогом, що сприяє профілактиці.

Однак роль педагога не закінчується після розкриття випадку насильства. Педагог може і повинен відігравати істотну роль як учасник команди реагування (поліція - організація з захисту дітей (ОЗД) - батьки - соціальні працівники - органи охорони здоров'я - шкільна адміністрація), що допомагає дітям відновлюватися після сексуального насильства. Те, що відбувається у класі, може мати дуже велике значення для тих учнів, які зазнали сексуального насильства.

Важливо пам'ятати, що діти можуть відновитися й відновлюються після сексуального насильства і що педагоги можуть, і навіть зобов'язані чітко переконати дитину, що «життя триває», звертаючись до наступних проблем:

- захист від повторного насильства;
- захист від ганьби;
- нормалізація середовища.

Надаючи підтримку дитині, що стала жертвою сексуального насильства, ви можете уявити собі інші ситуації, з якими ви добре впоралися (наприклад, смерть у родині, важка хвороба дитини, сепарація або розлучення батьків дитини), і перенесіть у цю ситуацію необхідні навички та мову.

Наприклад, якщо у дитини вкрали велосипед, їй допомагають зрозуміти, що у неї щось відібрали. Аналогічно, якщо дитина стала жертвою сексуального насильства, це значить, що її позбавили можливості самій відчути свою власну сексуальність. Таких дітей треба заспокоїти та виявити до них розуміння. Ви не будете уникати розмови про вкрадений велосипед, якщо дитина хоче про це поговорити, те ж саме ви повинні зробити й у ситуаціях, що стосуються сексуального насильства.

Ви можете допомогти дитині, забезпечуючи наступне:

- *Нормальність:* підтримуйте нормальний статус дитини в класі.
- *Інтимність:* виражайте у доречний спосіб. Не вирішуйте за дитину, що вона хоче і чого не хоче. Запитуйте! Це допоможе вам виявляти тепле ставлення на рівні, комфортному для дитини.
- *Тепле ставлення:* використовуйте нормальні вияви теплого ставлення; нехай у вашому голосі відчувається тепло.
- *Схвалення:* кивніть, підморгніть дитині, поставте якусь позначку на її роботі, — що завгодно, аби підкреслити значущість дитини, почуття її цінності, прийняття.
- *Сталість і передбачуваність:* життя дитини поза класом може стати хаотичним. Клас може бути єдиним місцем, де дитина буде почувати себе нормально. Чітко визначайте ваші вимоги та очікування.
- *Почуття приналежності та включеності:* демонструйте роботу дитини, втягуйте дитину в дискусію тощо.
- *Структура:* спочатку дитина може хотіти, щоб їй говорили, що вона повинна робити і як реагувати, поки вона не зможе мобілізувати власні ресурси. Структура стане її безпекою.
- *Безпека й конфіденційність:* підтримуйте звичний спосіб життя. Не обговорюйте деталі того, що трапилося з дитиною, будь з ким. Шукайте надійну підтримку для себе. Переживання дитини не призначені для персоналу.
- *Поведінкові обмеження:* деструктивна й антисоціальна поведінка повинна твердо й постійно засуджувати.
- *Заохочення і стимуляція:* доступність корисного матеріалу для читання і художня творчість (наприклад, малювання) - це можливості для дитини висловити свої почуття.

Що ви можете сказати:

Діти, які стали жертвами насильства, можуть «відреагувати» свої почуття під час кризи (або під час кризи фази розкриття насильства, або з наближенням суду). Наступні твердження можуть допомогти їм краще зрозуміти свою поведінку;

- «Деякі діти так поводяться (назвіть характер поведінки), коли вони почувають себе... (назвіть, як дитина може почувати себе, наприклад, сумно, самотньо)».
- «Діти, які стикаються з такою проблемою, іноді... (назвіть поведінку)».
- «Коли це (назвіть поведінку) відбувається, у дітей звичайно буває дуже багато турбот».
- «Ти не будеш так себе почувати завжди. Ллє тобі може знадобитися допомога, підтримка, щоб подолати це сьогодні».

Ці зауваження можуть допомогти зменшити ізоляцію дитини:

Показово, що травмовані діти часто негативно реагують на традиційні методи модифікації поведінки. Якщо дитина у вашому класі має труднощі з поведінкою, варто зібрати конференцію (педраду).

Якщо у вашій школі є консультанти або соціальні працівники, нехай вони попрацюють з дитиною. Це може допомогти знизити потребу дитини розповісти іншим дітям («Зі мною все в порядку?». «Я усе ще подобаюся людям?»), а отже, і стати жертвою пліток, глузувань тощо.

Дайте дитині знати, до яких дій ви готові (наприклад, що ви завжди готові з нею поговорити). Помилково переконувати дитину не думати про те, що трапилося, або забути про це. Про це треба говорити відверто. Діти будуть інтерпретувати мовчання як замовчування і, крім того, вирішать, що вони «погані».

Запитайте дитину, з ким ще вона може поговорити про свої почуття. «Я помітив, що останнім часом ти виглядаєш не дуже щасливою. Я за тебе турбуюся. Чи можу я що-небудь зробити, щоб тобі допомогти? Може, ти хочеш ще з кимось поговорити?»

Поясніть дитині вашу роль і роль представників органів, що надають їй підтримку (працівник організації захисту дітей, соціальний працівник, консультант та інші). Діти потребують багатьох безпечних можливостей розрядки своєї тривоги.

Скажіть дитині, яка стали жертвою насильства:

Я тобі вірю.

Мені шкода, що це з тобою трапилося.

Це не твоя провина.

Добре, що ти мені про це сказала.

Я постараюся зробити так, щоб тобі більше не загрожувала небезпека.

Якщо реакція дитини виражається сексуально недоречним способом або дитина здійснює насильство над іншими дітьми, не зволікаючи, проконсультуйтеся з фахівцями у галузі захисту дітей. Шукайте підтримки для себе, якщо необхідно, з боку однолітків, адміністрації, соціальних служб та ін.

Як поводитися у випадку розкриття насильства:

Роль учителя в класі у тих випадках, коли дитина стала жертвою насильства, може бути як дуже необхідною, так і негативною. Усі члени колективу повинні розуміти, який вплив справить на всіх розповідь дитини. У той же час вони повинні усвідомлювати, що дитині в цій ситуації необхідно надати підтримку. Крім того, усі зобов'язані дотримуватися закону та повідомляти про випадки насильства у відповідні органи.

Щоб правильно реагувати на розкриття випадків насильства над дитиною та забезпечити дитині необхідну підтримку, вчитель повинен бути впевненим у правильності своїх вчинків. Тривога з приводу почуттів, реакція на те, що сталося, і почуття відповідальності перед школою і громадськістю - усі ці почуття звичайні. Кожен учитель має досить великий досвід і навички у створенні та підтриманні хвилюючої, стимулюючої, творчої, теплої атмосфери, що характеризується також відчуттям передбачуваності та надійності, у якій діти можуть учитися й розвиватися.

Якщо дитина словами або поведінкою поінформувала свого вчителя про насильство - це значить, що вчитель досягнув успіху в забезпеченні необхідного для дітей середовища. Розмірковувати про це, про ваші власні почуття й про те можливе почуття дискомфорту, що вони у вас викликають, - це краща підготовка до того, щоб упоратися з такою ситуацією. Учителеві може бути нелегко натренувати або підготувати свою реакцію на розповідь дитини, але все-таки йому варто з'ясувати для себе, якими є його власні цінності і страхи перед реакцією на дитину, що стала жертвою сексуального насильства. Краще розуміння наших власних реакцій на цю проблему допоможе нам більш ефективно впоратися із ситуацією.